

תהילים כג

מזמור כג הוא מזמור של בטחון. דוד מתאר את בטחונו העמוק בקב"ה, המספק את כל צרכיו ונמצא איתו בטוב וברע. מזמור זה מלווה את יום השבת בעדות השונות כתפילה וזמירות שבת. את המזמור נלמד בשיעור אחד.

שאלות מכוונות למידה:

במרכז המזמור עומדת מידת הביטחון בקב"ה: כיצד היא באה לידי ביטוי במזמור?
האם המזמור מתאר את קורות דוד, או שהוא מזמור לאומי?

- 2..... מבנה המזמור ועניינו
- 2..... נושא המזמור:
- 3..... עיון במזמור
- 6..... המזמור כמשל לחיי דוד וכמשל לעם ישראל - לתלמידי 5 יח"ל.....
- 8..... הקשר רחב
- 9..... הקשר אישי
- 10..... העשרה

מבנה המזמור ועניינו

- א מזמור לדוד ה' רעי לא אֶחָסֶר:
 ב בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצֵנִי עַל מִי מִנְחוֹת יִנְהַלְנִי:
 ג נִפְשִׁי יִשׁוּבָב יִנְחֵנִי בְּמַעְגְלֵי צְדָק לְמַעַן שְׁמוֹ:
 ד גַּם כִּי אֵלֶּךְ בְּגִיא צַלְמוֹת לֹא אִירָא רַע כִּי אֶתָּה עֲמֹדֵי שְׁבֻטָּךְ וּמִשְׁעֲנֵתֶךָ הִמָּה יִנְחַמְנִי:
 ה תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שְׁלַחַן נֶגֶד צַרְרֵי דְשָׁנָתְךָ בְּשֶׁמֶן רֵאשֵׁי כּוֹסֵי רוּיָהּ:
 ו אֵךְ טוֹב וַחֲסֹד יִרְדְּפוּנִי כָּל יְמֵי חַיֵּי וְשִׁבְתִּי בְּבֵית ה' לְאֶרֶךְ יָמִים:

נושא המזמור:

המזמור בנוי משני משלים: משל השה והרועה ומשל האורח והמארח. **פסוקים א-ד**: דוד ממשיל את הקב"ה לרועה, ואת עצמו- לשה. הוא מתאר את הנהגתו הטובה של הרועה, המוביל את השה בדרכים נוחות ושלוות ודואג לכל מחסורו. בפסוק ד חל שינוי, משום שהשה מוצא עצמו ב"גיא צלמוות", במקום קשה וחשוך, אך גם שם הוא חש ביטחון מלא בהנהגתו של הרועה.

פסוקים ה-ו: הפעם ממשיל דוד את עצמו לאורח, ואת הקב"ה- למארח. המארח מאכיל ומשקה את אורחו, ואף דואג להגנה מפני "צורריו", הנמצאים מחוץ לבית. המשל כולל סימן מובהק של מלכות: "דישנת בשמן ראשי". בפסוק ו מתפלל בעל המזמור להיות מצוי בבית המארח- הקב"ה- לאורך ימים.

מהם הנמשלים האפשריים של המשלים?

מזמור זה, כמזמורים נוספים רבים, מתפרש על ידי הפרשנים בשלושה מעגלי פרשנות.

- * **מזמור אוטוביוגרפי** - העוסק בחייו ובתפילתו של דוד המלך.
 - * **מזמור לאומי** - המתייחס לעם ישראל בתקופות שונות.
 - * **מזמור אישי** - המתייחס לאדם במצבים שונים בחייו ולתפילותיו.
- הפירושים והמדרשים יוצגו בהמשך היחידה.

הנמשל במשל האורח (פסוקים ה-ו)	הנמשל במשל הרועה (פסוקים ב-ד)	
ימיו כמלך בירושלים	תיאור חייו לפני שהומלך למלך (כרועה או כנרדף מפני אויביו)	חיי דוד (רד"ק, מלבי"ם)
ניסי עם ישראל במדבר	ניסי עם ישראל במדבר	קורות עם ישראל (המדרש)
יציבות	חוסר יציבות	מצבים בחיי האדם (דעת מקרא)

תלמידי 3 יחידות ידעו להסביר את המזמור, כמזמור אישי כפי שיתפרש בלשונית השניה.
תלמידי 5 יחידות ידרשו להסביר גם בדרך נוספת, כמזמור אוטוביוגרפי או כמזמור לאומי, כפי שיובא בהמשך.

עיון במזמור

חלק א: משל הרועה והצאן:

פסוק א פותח בהצהרה:

ה' רועי לא אחסר. (מצודת דוד: על כי ה' רועה אותי, א"כ בוודאי לא אהיה חסר מאומה כי הכל בידו)

רק אח"כ יורד דוד לפרטים ומתאר את הנהגת ה' הרועה אותו:

בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני.

רביצת הצאן היא המנוחה שלו.

כך אנו מוצאים בתיאור העדרים על הבאר בהגעת יעקב לחרון בראשית כט, ב: 'וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאָר בְּשֶׁדָּה וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי צֹאן רֹבְצִים עֲלֶיהָ וְכֵן בְּתִיאֹר הַגְּאוּלָּה: יִשְׁעִיהוּ יֵאָו: וַיִּגַּר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת וַיִּנְמַר עִם גְּדֵי יִרְבָּץ.'

ואולם הרועה הטוב הוא המרביץ את עדרו בנאות דשא, ליד מקור מים.

נפשי ישוב (מצודת ציון: ענין הנחה ושקט).

ינחני במעגלי צדק: (רש"י - בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי). הרועה דואג שצאנו ילך בדרך הנכונה ולא יטעה בדרכו.

גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי

הבטחון הוא גדול וגם בעת צרה ומצוקה סומך הצאן על הרועה שיהיה איתו ויתמוך בו.

גיא צלמות: פירוש דעת מקרא: 'יש שהרועה נוהג את צאנו בגיאות המוקפות הרים גבוהים שמחשיכים את אור היום.'

בפירוש זה ניתן לראות עניין נוסף: גיא הצלמות אינו מקום אליו נקלע הצאן כשהוא טועה או הרועה נעלם, זהו המקום בו מוליך הרועה את הצאן על מנת להביאו למקום מבטחים, כאשר הולך הצאן בגיא צלמות אין הוא יודע מדוע הגיע לכאן ואיך יצא, אך הוא סומך על הרועה שיהיה איתו.

שֶׁבֶטְךָ וּמִשְׁעֶנְתְּךָ הִמָּה יִנְחַמְנִי

השבט הוא מקלו של הרועה איתו הוא מאיץ ומדרבן את הצאן. כלומר, השבט מכה בצאן.

המשענת היא מקל בדמות אחרת עליה אפשר להשען ובה ניתן להעזר.

הן השבט והן המשענת הם מקל הרועים, המשמש הן לתמיכה והן להכאה.

הם מייצגים שני פנים של הנהגת ה', ההנהגה התקיפה (הדין) וההנהגה התומכת (רחמים).

העמקה - השבט והמשענת במקומות נוספים בתנ"ך :

משלי יג, כד : "חושף שֶבֶטוֹ שׁוֹנֵא בְנוֹ וְאֵהָבוּ שָׁחֲרוּ מוֹסְרִי"

שמות כא, יט : "אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא :

זכריה ח, ד : "כה אמר ה' צבאות עד ישובו זקנים וזקנות ברחבות ירושלים ואיש משענתו בידו

מרב זמים :

הערה : השבט בתנ"ך הוא גם סמל של הנהגה - על המילים : לא יסור שבט מיהודה אומר רש"י

בבראשית מט י : אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות.

• נשים לב כי גם המשענת וגם השבט, שניהם מנחמים אותו - כיצד שבט יכול לנחם?

תלמיד צריך לדעת פירוש אחד מן הפירושים הבאים :

1) **רשי - "שבטך ומשענתך"** : ייסורים שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהיו לי לסלוח עוון.

2) **מצודת ציון - "שבטך ומשענתך"** : מה שאתה מכה אותי בשבט של יסורין ותחזור ותסמוך אותי הם הם המנחמים אותי, כי בזה אראה שלא עזבתני להמקרים.

להעמקה

3) **מלבי"ם - "שבטך ומשענתך"** : שני אלה "המה ינחמוני", כי ידעתי שכל רע לא יקרב אלי,

והמליצה שהיסורים המה לטובתו לנחותו ע"י בדרך הטוב, וה' משענתו בידו להציל אותו מכף כל

אויביו ולכן בטח בה' תמיד.

חילופי גופים בחלק זה של המזמור ומשמעותם

שימו לב לחילופי הגופים בחלק הראשון של המזמור.

בפסוקים א'-ג', בהם הצאן חווה מציאות יותר שלווה, הוא מתייחס בגוף שלישי לרועה, הקב"ה, שהוא גוף מכבד ומרוחק יותר : "ירביצני, ינהלני".

דווקא בפסוק ד, כאשר הוא נקלע למצוקה ונמצא ב"גיא צלמוות", הוא חש את קרבת ה' ממש, ופונה אל הקב"ה בגוף שני : "כי אתה עמדי".

חלק ב' : משל האורח

תערוך לפני שולחן נגד צוררי.

המארח חייב להגן על אורחיו החוסים בצילו (כך אנו יודעים גם מסיפור סדום וגם מסיפור פלגש בגבעה) ועל כן המתארח חש בטחון נגד אויביו (על פי פירוש דעת מקרא).

דשנת בשמן ראשי : משיחת שמן על הראש הוא ביטוי של עושר ורחבות. (ראו למשל תהלים קלג,ב)

אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי

זהו השלב הבא: לא עוד צוררי רודפים אותי אלא טוב וחסד רודפים אותי, ולא באופן זמני אלא כל ימי חיי. (על פי דעת מקרא)

ושבתי בבית ה' לאורך ימים

לא השמן, השולחן הערוך והיין הם הכמיהה אלא הישיבה בבית ה' זהו העתיד שהוא מתפלל אליו. אינו רוצה להיות שם אורח אלא בן בית.

סיכום

מזמור זה, נישא בפי קהילות ישראל בשבתות, ודורות של אומרי תהלים מצאו בו נחמה. במזמור יש מבט על חיי האדם בתהפוכותיהם הכוללים מצד אחד מצבי שקט, שלוה, יציבות ומנוחה. ומאידך הליכה בגיא צלמות, מנוסה מפני אויבים, חוסר ביטחון ומצוקה. בכל אלה, מרגיש האדם כי הוא מונהג על ידי ה', וקרבת ה' היא נחמתו.

"כך הושר באזנינו בפסוקים מעטים, במילים צנועות, במשלים פשוטים ובהירים, אחד הרגשות הגדולים ביותר, המכריעים ביותר, בחייו של אדם. רגש הביטחון בה', המתבסס על הרגשת קרבת ה', הממלאה את הלב אהבת ה'". (הרב פיבל מלצר, פני ספר תהלים, עמ' נג-נד).

להעמקה נוספת:

ניתן לעיין בביאור הפסוק "גם כי אלך בגיא צלמות, בפירושו של הרב קוק זצ"ל באורות, אורות המלחמה, סי' ב'.
וכן בפירושו של הרב חנן פורת זצ"ל, במעט מן אור במזמור כג'.

המזמור כמשל לחיי דוד וכמשל לעם ישראל - לתלמידי 5 יח"ל

המזמור כמשל לחיי דוד, וכמשל לעם ישראל

מלבי"ם : במזמור הזה חרט את קורותיו מעת היותו רועה צאן במדבר עד שעלה למלוכה.

להלן מספר דוגמאות מפירוש מלבי"ם לפרשנות זו :

(א) **מזמור לדוד**, במזמור הזה חרט את קורותיו מעת היותו רועה צאן במדבר עד שעלה למלוכה, תחלה ישקיף **על ראשית ימי חייו עת התבודד עם הצאן במדבר**, ... כי זמן הזה היה הזמן המאושר אצלו.

(ג) **נפשי ישוב**, שה' עשה אותי שובב ופראי, ... עתה יחל לצייר **עת נרדף מפני שאול** שבא כמה פעמים בסכנות עצומות עד שהיה כפשע בינו ובין המות, ומצייר שהשה הגיע ע"י השתובבתו אל מעונות אריות והררי נמרים אשר הוא מוכן בכל רגע להיות טרף לשיניהם.

(ה) **תערוך**, עתה מצייר **עת משחו אותו כל ישראל למלך**, ומצייר שאז יצא ממעמדו הקודם שנדמה כשה הרועה בנאות דשא ושותה מי מנוחות, כי הערכת לפני שלחן, שלא אוכל עוד על הקרקע כשה רק על השלחן, ... וזה עשית נגד צוררי, שלא יכלו לעכב כי גבר על בית שאול ואיש בושת, וגם דשנת בשמן ראשי, שכל ישראל משחו אותו בשמן למלך עליהם, ואיני שותה עוד מים כשה רק כוסי רויה ביין מלכות רב :

להעמקה - המשך פירוש מלבי"ם :

(ו) אך- עתה יאמר הנזיר החסיד לאביו שבשמים, דע שכל מה שעשית להוציאני מחיי הפרישות והנזירות אל המלוכה היה בעל כרחי, ואני איני רוצה בשולחנם של מלכים, וגם עתה טוב וחסד ירדפוני, שאני אברח תמיד מן הטוב והחסד הזה והם רודפי אחרי שלא בטובתי, וזה יהיה כל ימי חיי כי גם אני בוחר יותר לשבת בבית ה' לאורך ימים, לכן הגם שהביאתני עד המלוכה אשב תמיד בבית ה' ואחיה חיי הנזירות, והטוב והחסד יהיה כדבר הרודף אותי בעל כרחי, וגם יאמר כי מעתה רואה שמה שרדפו אותו אויביו כל ימי חייו היה אך טוב וחסד, כי ע"י הרדיפות האלה הגיע למלוכה, ובכ"ז ישב בבית ה', לארך ימים ולא יעזוב עבודתו ויראתו :

על פי פירוש מלבי"ם, המזמור מתאר את שלבי חייו של דוד המלך מנערות עד היותו מלך בא בימים.
על פי פירוש זה מזמור זה הוא **מזמור אוטוביוגרפי העוסק כאמור בדוד המלך**.

כך גם מופיע במדרש תהלים :

מדרש תהלים (בובר) מזמור כ"ג:

...בנאות דשא ירביצני.

מדבר בדוד, בשעה שהיה בורח מפני שאול,
מה כתיב,

וילך דוד ויבא יער חרת (שמואל א כב, ה)...
 נפשי ישובב וגוי. שלא היה לו המלכות בזכות עצמו, אלא למען שמו.
 גם כי אלך בגיא צלמות. במדבר זיף.
 לא אירא רע. למה, כי אתה עמדי...
 תערוך לפני שלחן נגד צוררי.
 שלחן זה המלכות. נגד צוררי, זה דואג ואחיתופל.
 דשנת בשמן ראשי, זה שמן המשחה...
 שבתי בבית ה'. בבית המקדש.
 לאורך ימים. ליום שכולו ארוך.

חז"ל פירשו את המזמור גם **כסמל לקורותיו של עם ישראל במדבר**, כך מופיע במדרש תהלים:
מדרש תהלים, מזמור כג ד"ה [ה] "נפשי ישובב":

נפשי ישובב - נפשי ישובב בתורה,
 [שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים יט, ח)].
ינחני במעגלי צדק - במן בשליו במי באר בענני כבוד,
 ולא שיש לי זכות, אלא למען שמו.
גם כי אלך בגיא צלמות - בקדקדו של מדבר.
לא אירא רע כי אתה עמדי.
 שנאמר וה' הולך לפניהם יומם (שמות י"ג כ"א).
שבטך ומשענתך -
שבטך [אלו היסורין, ומשענתך] זו תורה...
תערוך לפני שלחן, זה שלחן של מן ושליו.
נגד צוררי. איסי בן עקיבא אומר גובהו של מן ששים אמה,
 ומי שאינו מאמין אל יראה באותה הטובה, שנאמר:
 אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ, יז).

הקשר רחב [רשות]

תהילים עח, ע-עא:

וַיִּבְחַר בְּדָוִד עֶבְדוֹ וַיִּקְחֵהוּ מִמַּכְלַאת צֹאן:

מֵאַחַר עֲלוֹת הַבְּיָאוֹ לְרַעוֹת בְּיַעֲקֹב עֲמוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ:

מנהיגי עם ישראל, שהחלו דרכם כרועים:

שמות רבה ב,ב:

ה' צדיק יבחן, [ובמה הוא בוחנו במרעה צאן], בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנא' (תהלים עח) ויקחהו ממכלאות צאן, מהו ממכלאות צאן כמו (בראשית ח) ויכלא הגשם, היה מונע הגדולים מפני הקטנים והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינוני, ואח"כ מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה, אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמי, הה"ד (תהלים עח) מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו, ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן, אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך, אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייד אתה תרעה צאני ישראל, הוי ומשה היה רועה.

הקשר אישי [רשות]

כל אדם חווה בחייו את שני המצבים: יציבות וחוסר יציבות. והמזמור בא לומר לכל אדם שבכל מצב בחייו עליו לבטוח בה'.

- התוכלו להביא דוגמאות לכך?
- מתי מרגישים פניה לה' בגוף שני (נוכחות קרובה) ומתי של גוף שלישי (יראת הרוממות)?

”גַם כִּי אֵלֶיךָ בָּגִיא צַלְמוֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אַתָּה עֹמְדִי”

- איך מצליחים להרגיש קרבה בזמן של חשיכה וגיא צלמוות?
- ננסה לחשוב על נקודות זמן בחיינו, בהן הרגשנו את נוכחות ה' בחיינו בשבת ובמשענת.
- מהי ההרגשה? מה מביא אליה?

(מומלץ לקרוא את הקטעים המרגשים של נתן שרנסקי והרב סבתו המופיעים בהעשרה)

”שֶׁבֶטְךָ וּמִשְׁעֲנֶתְךָ הִמָּה יִנְחַמְנִי”

- האם נוכל לספר על מצבים או אירועים, שבהם גם ה"שבת" היווה נחמה?

העשרה [רשות]

1. נתן שרנסקי בספרו "לא אירע רע":

"איני יכול לומר שהבנתי את המזמורים הבנה מלאה, אך חשתי את רוחם והבנתי לשמחותיו ולסבלותיו של המלך דוד, מחברם. מילותיו נשאוני מעל להבלי העולם-הזה וכיוונו אותי אל הנצח.

אהבתי במיוחד את מזמור כג :

גם כי אלך בגיא צלמוות

לא אירע רע כי אתה עימדי...

מי הוא "אתה"?

אביטל?

ישראל?

אלוקים? לא ניסיתי לרדת לשורש התשובה.

גם במזמור כז מצאתי נחמה :

אל תטשני ואל תעזבני

אלוקי ישעי ;

כי אבי ואמי עזבוני

וה' יאספני...

במשך 40 יום העתקתי את מזמורי תהילים וקראתיים. היתה זו מלאכה אינטנסיבית, אשר כמעט שלא הותירה לי זמן למחשבות נוגות ולזיכרונות מכאיבים. בנוסף, המשימה סייעה לי ללמוד עברית ולמלא את אחד החללים בהשכלתי היהודית. ולבסוף, קריאת המזמורים גרמה לי לחשוב ללא-הרף על אבא, אמא ואביטל, על העבר והעתיד ועל גורל משפחתנו. יום אחר יום התפייסתי עם העבר ותחושות הכאב והאבדן שחשתי התחלפו בהדרגה בעצב מתוק ומלא תקוות..."

(מתוך תיאור יום השחרור :)

"יצאתי.

"היכן ספר התהילים שלי?"

"קיבלת את כל מה שאתה זכאי לקבל", ענה האינטלקטואל בטון שהפתיע בגסותו.

הוא סימן לעוקבים לקחת אותי משם.

מיד נשכבתי על השלג.

"לא אזוז מפה עד שתחזירו לי את ספר התהילים שלי!"

משלא התרחש דבר, התחלתי לצעוק : "החזירו לי את ספר התהילים שלי!"

הצלמים נראו כנדהמים וכיוונו את מצלמותיהם אל השמיים.

לאחר התייעצות קצרה, נתן לי הממונה את ספר התהילים.
מיד קמתי ועליתי בכבש המדרגות."

2. תיאום כוונות, הרב חיים סבתו, עמ' 95:

"הגדוד נפגע. נפאח נכבשה. העיקר, לא לאבד את צלילות הדעת. לחשוב בהיגיון. אני ממשש את כיס החולצה. ספר תהילים קטן היה שם. אמא נתנה לי אותו לפני שיצאנו. הוא שלה. הרבה דמעות שפכה בו. תמיד היתה קוראת תהילים בשבת אחרי מנחה. מְזִמּוֹר לְדָוִד ה' רְעִי לֹא אֶחְסֶר. בְּנֵאוֹת דָּשָׂא נְרַבִּיצְנִי עַל-מִי מְנַחֹת יְנַהֲלֵנִי. נְפֹשִׁי יְשׁוּבָב יְנַחֲנִי בְּמַעְגְלֵי-צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ. כִּד אבא מנעים בקידוש של שבת בבוקר בנעימה שלוה. תמיד חשבתי שזה מזמור שלי. כל כך מתאים לרוגע הנסוד בעולם בשבת בבוקר לפני הקידוש. אבל עכשיו האיר לי פסוק אחר מן המזמור: גַּם כִּי-אֶלֶף בְּגִיא צְלֻמֹּת לֹא-אֵירָא רַע כִּי-אֶתָּה עִמָּדִי. הרגשתי את הפסוק הזה. בוודאי דוד כתב אותו במיוחד בשבילי. מה יש בהם במזמורי תהילים שכל מי שקורא אותם חושב שנכתבו עליו. כמו ציור של דיוקן שמכל זווית שאתה מתבונן בו דומה עליך שהוא מתבונן בדך?"